

فرهنگ موضوعی سخنان امام رضا علیه السلام

حکمت‌های رضوی

شامل هزار سخن حکمت آمیز و گهربار از
ثامن الحجج علی بن موسی الرضا علیه السلام

مؤلف: محمد جواد مروجی طوسی

مترجم: عباس پورعبادی

حکمت‌های رضوی

مؤلف: محمد جواد مروّجی طبسی

مترجم: عباس پورعبادی

ناشر: انتشارات معروف

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۹۳

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۱-۲۲۰-۱

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

مشروف

قم - خیابان مصلاّی قدس (ک) ۶۸
صندوق پستی ۱۵۸ - ۱۱۶
تلفن: ۰۲۵-۳۲۹۳۹۱۴۰
نمابر: ۰۲۵-۳۲۹۲۶۱۷۵

با همکاری اداره کل
فرهنگ و ارشاد اسلامی استان البرز
و بنیاد بین‌المللی فرهنگی امام رضا (ع)

.....: طبسی، محمدجواد، ۱۳۳۱ -	سرشناسه
.....: الحکم الرضویة. فارسی	عنوان قراردادی
.....: حکمت‌های رضوی: فرهنگ موضوعی رسخان، کوتاه امام رضا علیه السلام /	عنوان و نام پدیدآور
.....: محمدجواد مروّجی طبسی، مترجم عباس پورعبادی.	مؤلف
.....: قم: معروف، ۱۳۹۳.	مشخصات نشر
.....: ۳۲۰ ص: مصوّر.	مشخصات ظاهری
.....: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۱-۲۲۰-۱ : ۲۵۰۰۰۰ ریال	شابک
.....: فیپا	وضعیت فهرست نویسی
.....: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۳ ق. -- کلمات قصار	موضوع
.....: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۳ ق. -- احادیث	موضوع
.....: احادیث شیعه -- قرن ۱۴	موضوع
.....: پورعبادی، عباس، ۱۳۳۹، - مترجم	شناسه افزوده
.....: ۱۳۹۳ ۸۰۴۱ ۱۸ ط / ۲ / ۴۷ BP	رده بندی کنگره
.....: ۲۹۷ / ۹۵۷	رده بندی دیویی
.....: ۳۴۹۰۵۱۲	شماره کتابشناسی ملی

مقدمه مولف

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْحَمْدَ مِفْتَاحَ الذِّكْرِ، وَخَلَقَ الْأَشْيَاءَ تَاطِقَةً مُجْمَدَةً وَشُكْرَهُ،
وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى نَبِيِّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

سپاس خدای را که ستایش را کلید یاد و سخن از خود قرار داد و همه چیز را به گونه‌ای آفرید که خودشان همواره به ستایش و سپاس از او زبان گشوده‌اند، و درود فراوان بر پیامبر مهربانی محمد مصطفی و خاندان پاکسرشت و پاکیزگان او از بهترین شیوه‌های فراخوانی به سمت آفریدگار شناسی بهترین گزینه راهنمایی به آن ارائه اندیشه‌های اسلامی ناب و گزینه‌های کرداری و الگوهای رفتاری درست دینی می‌باشد آن هم با بیانی کوتاه و سخنانی چکیده.

در پیروی از سخن گرامی رسیده از معصوم بر این که بهترین سخن آنست که کم باشد و رهنمون گرا، برای همین شنونده پذیرای اینگونه سخنان و سفارش‌های خرد پسند خواهد بود چنانچه کم و کوتاه و رهیاب باشد.

شیوه کتاب آسمانی ما قرآن کریم در بسیاری از آیات گرامی آن چنین است و پیامبر اسلام و رهبران معصوم جانشینی او نیز همین روش را پیموده و همین عملکرد را تأیید نمودند و همواره اندیشه‌های درست بسیاری و کردارها و رفتارهای پسندیده فراوانی را در سخنانی کوتاه به ملت اسلام و انجمن بشری عرضه داشتند یکی از کسانی که همین شیوه دنبال کرد امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام بود که سخنان کوتاه ولی پرمغز بسیاری را برای

نسل‌های مسلمان و بلکه بشر به ارمغان گذاشته و به دستمان رسیده و ما این ره آورد گران بها را برای آیندگان به یادگار گذارده تا همگان از انی اثر گرانسنگ و پربها بهره گیرند. خدای را سپاس می‌گوییم از این همه دارایی‌های فرهنگی و نیز بهترین درود بر آن رهبر فرزانه از این سوغات گران بها که در گنجیه ماندگار خود برایمان سپرده‌گذاری کرده است.

درباره این مجموعه:

در این کتاب تعداد زیاد و مجموعه بزرگی از سخنان نقل شده و مستند حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام گردآوری و گنجانده شده است. در حالی تا پیش از این در کتاب‌های مختلف روایی فقهی، تفسیری و اخلاقی پراکنده بود و ما با توجه به توانمان آن‌ها را گردآوری کردیم، و سعی شده که سخنان حضرت از مهمترین منابع و مأخذ و مصادر استخراج گشته سپس بر اساس موضوعات و عناوین دسته بندی شده و به ترتیب حروف الفبای عربی ارائه شود تا خواننده به آسانی بتواند به هر حدیثی رهنمون گردد.

بدون تردید این گونه کار که در علم مورد چه امید است خالی از عیب و نقص نیست چه از لحاظ شیوه و روش دسته بندی چه از لحاظ استخراج از مدارک روایی، و لذا از صاحب نظران اندیشه و قلم امید داریم تا ما را در این باره یاری نمایند و مواردی که از قلم افتاده و یا به اشتباه صورت گرفته را نشانه روند. و در پایان از خداوند متعال درخواست دارم تا این اندک تلاش پذیرفته و در نامه اعمال نیک ثبت نماید تنها اوست که توفیق دهنده است.

قم - محمد جواد مروجی طبسی

۲۰ ربیع الثانی ۱۴۳۲ هـ. ق.

۱۳۹۰/۱/۵ هـ. ش.

مقدمه مترجم

بسمه تعالی

«بن والقلم وما یسطرون»

کتابی که در دست دارید برگردان به فارسی کتاب «الحکم الرضویه» یا «المعجم الموضوعی لقصار احادیث الامام الرضا (علیه السلام)» می باشد که شامل حدود هزار سخن حکمت آمیز و آموزنده از حضرت ثامن الحجج (علیه السلام) است که مؤلف محترم، حجة الاسلام والمسلمین شیخ محمد جواد مروّجی طبسی از منابع مختلف روایی گردآوری کرده اند. بزرگواران! خداوند خیرا و ادام توفیقاته. اینجانب به مناسبتی کتاب را که در شرف چاپ بود، دیدم و متوجّب آن شدم و به ذهنم خطور کرد تا به فارسی برگردانده و به عرصه جامعه فرهنگی فارسی زبان بیاید. با نویسنده محترم در میان گذاشتم و ایشان نیز مرا تشویق نموده تا این کار عملی شود. به حمد الله با عنایت خدای متعال و توجه امام هشتم (علیه السلام) این پروژه به سرانجام خود رسید. به امید کارهای بعدی.

نکاتی چند در مورد کتاب پیش رو به عرض خوانندگان محترم می‌رسانم:

۱. تلاشم بر این بوده تا این مجموعه به گونه‌ای ترجمه شود که ضمن آن که ارزش علمی اصل کتاب کاسته نشود، متناسب و قابل استفاده برای عموم باشد لذا با موافقت مؤلف محترم، تغییراتی در متن اصلی داده شد.

۲. با توجه به این که کتاب، مجموعه‌ای از کلمات قصار است، در مواردی که اصل حدیث

حضرت طولانی بوده و نویسنده تنها قسمتی از آن را آورده و در ترجمه لازم می بود که مقدار کمی از صدر یا ذیل حدیث از منابع گرفته و اضافه گردد تا خواننده کلام حضرت را به نحو کافی و وافی دریافت کند. این کار انجام شده است.

۳. در صورتی که حدیث در موقعیت یا مکانی خاص و با به شخصی خاص بیان شده که ارائه آن در فهم کلام حضرت مؤثر بوده، آن را ذکر کرده‌ام.

۴. حتی المقدور سعی کرده‌ام تا فارسی نویسی کرده و از عبارات‌های سخت که صرفاً تکمیل ظاهر جملات باشد، پرهیز کنم.

۵. مبنای کارم این بوده که حفظ امانت را در درک مفاهیم و انتقال آن به خواننده با دقت لازم انجام داده و از شتاب در این کار خودداری کنم.

۶. با عنایت بر نقل کلام عربی، و برجستگی‌های کلام معصوم که امیر بیان هستند و زبان فارسی را که یارای انتقال پیام‌ها نبود، تا جایی که امکان داشت با یک و گاهی چند کلمه در بین پرانتز به عنوان توضیح و بیان معصوم کلام معصوم اضافه گردید تا از طرفی امانت رعایت گردد و از سوی دیگر خواننده حق مطلب را دریافت کند. البته ادعا نمی‌کنم که توانسته‌ام کلام گهربار حضرت را کامل بفهمم ولی تلاشم این بود تا با اندک افزایشی در قالب پرانتز اگر فهم من اشتباه یا ناقص بود، اصل ترجمه که بیرون از پرانتز و متن اصلی است، معلوم باشد و خواننده آن را بیابد.

۷. با توجه به سخنی از معصوم که فرمودند: «ما مأموریت داریم با مردم چنان سخن بگوییم که متناسب با سطح فکری‌شان باشد» می‌بینیم در این مجموعه، هر چند کلمات، حکمت‌آمیز و به تمامی معنا معرفتی است اما در مواردی عمیق‌تر از حد معمول و فهم آن سخت است. زیرا شنونده و مخاطب امام، سطح بالاتری از باقی مردم داشته و لازم بوده تا سخن ارائه شده، عمیق‌تر باشد تا شبهه فکری او را برطرف کرده و او را قانع کند و حرف حق را بپذیرد که در مواردی از یاران و اصحاب بودند که پرسشی داشتند و در مواردی نیز مخالفین در عقیده و حتی دشمنان بوده‌اند و اعتراض و انتقادی داشته‌اند. بنابراین لازم بود که در ذیل صفحات کتاب و در قالب پاورقی برای واژه‌ها یا عبارات‌های ثقیل توضیحی و شرحی ارائه شود و از احادیث دیگر و بلکه از آیات شریف قرآن برای رساندن مطلب استفاده گردد و

به خوانندگان توصیه می‌کنم ذیل صفحات را همراه احادیث مطالعه کنند.

۸. اصل کتاب عربی را که در آغاز بهار سال ۱۳۹۰ توسط انتشارات زائر وابسته‌ی به آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام چاپ و منتشر شده بر اساس حروف الفبای عربی دسته بندی شده بود و کار ترجمه نیز بر همان ترتیب انجام شد ولی در مراحل کار حروفچینی و بازنگری‌ها، ملاحظه شد کسانی که با زبان عربی آشنایی ندارند به آسانی نمی‌توانند به مطالب مورد نیاز دسترسی یابند و به احادیث بصورت موضوعی اشراف پیدا کنند. بنابراین با موافقت نویسنده و همکاری جدی و دقیق انتشارات معروف به ویژه حجت الاسلام سیداحمد علوی و همکارانشان، این کار در قالب برنامه و سیستم کامپیوتر هر چند سخت بود ولی با انگیزه معنوی ای که وجود داشت، انجام شد و تا آنجا که مقدور بود عناوین فرعی عربی به فارسی برگردانده و بر اساس موضوعات مورد نیاز چینش گردید. بسیاری از احادیث تقدّم و تاخّر یافت و تعداد اندکی از احادیث که در موارد بسیار خاص بیان شده بود برای عرضه آن در سطح عموم نیاز نبود، حذف گردید. اینجاست که دست اندرکاران نشر معروف سپاسگزاری می‌کنم.

۹. همچنین از نویسنده محترم که کمک‌های ثاباتی در مراحل کار به اینجانب داشتند و مساعدت‌های علمی لازم را داشتند، کمال تشکر را دارم. امید است که این همکاری ادامه یابد.

۱۰. از آنجا که بنای کار از ابتدا بر این بوده که ترجمه‌ها و شرح احادیثی که نیاز به توضیح بیشتری داشته، زیر نظر اهل فن باشد، چه در مرحله‌ی انتقال مفاهیم به فارسی که احادیث درست فهمیده شده، سپس به فارسی برگردانده شود و چه در مرحله نگارش فارسی آن، اساتید برجسته دیگری، عنایت و همکاری زیادی به بنده داشته‌اند تا این پروژه به نحو شایسته، مطلوب و صحیح بر سرانجام برسد و در اختیار جامعه اسلامی مان قرار گیرد که از ایشان هم کمال امتنان را دارم. چنانچه در همین کتاب جدیدی داریم «کسی که از مخلوق خدا تشکر نکند، چگونه می‌تواند از خدای متعال (با انبوه نعماتش) سپاسگزاری کند».

۱۱. پروردگار متعال را حمد و ستایش می‌کنم که این توفیق را به اینجانب عنایت نمود، و به همین عبارت معصوم اکتفا می‌کنم: «الحمد لله الذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لولا ان

هدانا الله». همچنین از حضرت ثامن الحجج علیه السلام و از برکات وجودی ایشان است که عنایت کرده و این کار به سرانجام رسید، چه در مرحله قبلی که چاپ عربی کتاب و چه در این مرحله که چاپ فارسی و چه در مرحله سوم که برگزاری مسابقه سراسری و انشاء الله در جامعه مان نیز پذیرفته شده و به چاپ‌های بعدی نیز برسد تا به حداکثر ممکن از اهل مطالعه و کسانی که علاقمند به معارف اهل بیت عصمت و طهارت هستند، برسد و به همین عبارت اکتفا می‌کنم: «الحمد لله الذی جعلنا من المتمسکین بولاية علی بن ابی طالب والائمة المعصومین من ولده علیهم السلام».

۱۲. قصد اینجانب در ترجمه و نیز مولف و دست‌اندرکاران اداره ارشاد اسلامی استان البرز (کرج) در اجرای این پروژه و چاپ و عرضه کتاب در جامعه بویژه در سایت‌ها برای دسترسی بیشتر مردم، برای بوده که نقشی در گسترش کلام امامان معصوم داشته باشیم و پیام آن ذوات مقدسه را به گوش همه برسانند چنانچه آنان نیز فرموده‌اند: «اگر مردم معنای کلام را بفهمند، حتماً می‌پذیرند و به راه راست هدایت می‌شوند». و نیز در حدیث دیگری که در همین کتاب آمده، امام فرموده است: «خداوند رحمت کند کسی را که امر ما را احیا کند». امید است که این کاریکی از مصادیق احیاء امر شریعت باشد و چه توفیقی بالاتر که باز هم به چنین کارهایی دست بزنیم و نقشی ایفا کنیم و اطلاع و گسترش مطالب متفرقه که منبع آن علوم و حیانی نیست و معلوم نیست که واقعاً حکمت باشد پرهیز کنیم و توان و همت خود را صرف نشر مطالبی کنیم که از منبع رسالت و وحی باشد و امروزه جامعه بیشتر از هر زمان دیگر به آن تشنه‌تر است.

در همین راستا، اداره ارشاد اسلامی استان البرز در راستای طرح سراسری جشنواره ملی نهضت کتابخوانی رضوی به عنوان یکی از استان‌ها پروژه تهیه این متن پربار و بزرگاری مسابقه‌ای سراسری از طریق سایت‌ها (که آدرس و چگونگی مسابقه ارائه می‌گردد) را بر عهده گرفته و خود شاهد بر این بودم و چقدر جدیت در این امر داشته‌اند که از خداوند موفقیت ایشان را خواستارم و شهادت می‌دهم که این از تلاش‌هایی است که مصداق احیاء امر شریعت می‌باشد..

۱۳. و به حضرت صاحب العصر و امام زمان علیه السلام عرض می‌کنم: آقا ما این کار کوچک را در

قبال عظمت شما ارائه کرده ایم. ما کوچکیم ولی تو بزرگی و نزد خداوند آبرو داری. «اتیناک ببضاعة مزجاة فاوفی لنا الکیل» ما با اندکی و دست خالی به سویت آمدیم، از ما بپذیر و از خدا بخواه که این اثر به دست هر کس برسد، آنچه را که برای هدایتش لازم است، بهره برده و ثوابی هم نصیب همه دست اندرکاران و ذخیره آخرتشان گردد. از خدا بخواه تا جامعه شیعه و پیروان اهل بیت عصمت و طهارت در سطح جهان و به ویژه کشور جمهوری اسلامی را از گزند حوادث خارجی و داخلی و سماوی و ارضی حفظ نماید.

۱۴. در پایان از خداوند متعال درخواست دارم ظهور منجی عالم بشریت، قائم آل محمد علیهم السلام را تعجیل فرموده و عطش منتظران را سیراب فرماید و ما را در پایداری در شریعت و خدمتگزاری به آن موفق بدارد.

۱۵. ثواب این کار را تقدیم می کنم به روح پدرم که استاد قرآن بود و از دوره طفولیت مرا جلوی رحل آموزش قرآن نشانید. خود استادم بود و نیز به اساتیدم که مرا با معارف دینی و حوزوی آشنا کردند و نیز روح برادر بزرگوارم که در راه دفاع از مملکت عزیزمان ایران و انقلاب اسلامی جانفشانی می نمود.

والسلام

مترجم: عباس پورعبادی

ف ۱۳۹۳/۳/۲۳

نیمه شعبان ۱۴۳۵ هـ.ق

فهرست مطالب

فصل اول

مفاهیم، موانع اخلاقی و احکام (۱۷)

۱. خداشناسی ۱۹
۲. عقل و جهل ۲۹
۳. ایمان و کفر ۳۱
۴. جبر و اختیار ۳۶
۵. قضا و قدر الهی ۳۸
۶. مرگ و عالم پس از آن (قبر و برزخ) ۳۹
۷. معاد و روز قیامت ۴۰
۸. بهشت و جهنم ۴۳
۹. تقیه ۴۳
۱۰. امر به معروف و نهی از منکر ۴۴
۱۱. اندیشه‌های گمراه ۴۵
۱۲. گروه‌های گمراه ۴۵
۱۳. حقوق فرزندان ۴۸

۱۴. حقوق دوستان و برادران ۵۰
۱۵. حقوق کارگر (یا پیمانکار) ۵۱
۱۶. عالِم و نشانه های فقیه ۵۲
۱۷. خویشاوندان ۵۳
۱۸. جایگاه مؤمن و حقوق آن ۵۴
۱۹. ویژگی های مؤمن و مسلمان ۶۲
۲۰. ستوده شدگان و نکوهیده شدگان ۶۴
۲۱. حاکمان و پشاهان ۷۶
۲۲. دعا و نیایش ۷۸
۲۳. گناهان و نافرمانی خداوند ۸۷
۲۴. آموزش گناهان ۸۸
۲۵. کارهای حرام ۸۹
۲۶. سجده و جایگاه مساجد ۹۱
۲۷. اعتکاف ۹۴
۲۸. قرآن کریم ۹۵
۲۹. فضایل و آثار آیات و سوره های قرآن ۹۷
۳۰. تفسیر برخی آیات قرآن ۱۰۱
۳۱. وضو، غسل و تیمم ۱۰۵
۳۲. نماز و دیگر عبادات ۱۰۶
۳۳. نمازهای مستحبی و نماز شب ۱۱۰
۳۴. روزه و پاداش آن ۱۱۲
۳۵. فضیلت ماه رجب و پاداش روزه داری در آن ۱۱۶
۳۶. فضیلت ماه شعبان و پاداش روزه داری در آن ۱۱۹
۳۷. فضایل ماه مبارک رمضان ۱۲۲
۳۸. مواظبت از نفس و محاسبه آن ۱۲۶

۳۹. قناعت و صرفه جویی ۱۲۶
۴۰. صبر و انتظار فرج ۱۲۸
۴۱. صدقه و زکات ۱۲۹
۴۲. دوست و دوستی ۱۳۰
۴۳. ویژگی‌های خوب و کردار نیک ۱۳۰
۴۴. ویژگی‌های بد و کردار زشت ۱۳۳
۴۵. شیطان ۱۳۷
۴۶. نعمت و سپاس آن ۱۳۷
۴۷. اعیاد اسلامی ۱۴۰
۴۸. بزرگداشت و مراسم ۱۴۲
۴۹. حج و عمره خانه خدا ۱۴۲
۵۰. خمس و زکات ۱۴۴
۵۱. گوشت‌های حلال و حرام ۱۴۶
۵۲. ازدواج موقت ۱۴۸
۵۳. طلاق و گواهی دادن ۱۴۹
۵۴. خضاب کردن (آرایش و رنگ مو) ۱۵۰
۵۵. شطرنج و آبجو ۱۵۰
۵۶. برخی احکام متفرقه ۱۵۳
۵۷. فلسفه برخی احکام فقهی ۱۵۴
۵۸. پندها، موعظه‌ها و راهنمایی‌های گوناگون ۱۵۶

فصل دوم

شناخت معصومین و پیامبران الهی (۱۷۷)

- ۱۷۷ شناخت معصومین و پیامبران الهی
- ۱۷۹ دانش و علوم امامان معصوم علیهم السلام

۶۰. جایگاه امامان معصوم علیهم السلام ۱۸۰
۶۱. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله وسلم ۱۹۸
۶۲. حضرت امیرمؤمنان علی بن ابیطالب علیه السلام ۲۰۲
۶۳. حضرت فاطمه الزهرا علیها السلام ۲۰۴
۶۴. سید الشهداء، امام حسین علیه السلام ۲۰۴
۶۵. امام سجاد، علی بن الحسین علیه السلام ۲۰۶
۶۶. امام باقر، محمد بن علی علیه السلام ۲۰۷
۶۷. امام کاظم، موسی بن جعفر علیه السلام ۲۰۸
۶۸. امام رضا علیه السلام ۲۱۱
۶۹. امام محمد باقر علیه السلام ۲۱۳
۷۰. امام زمان علیه السلام ۲۱۸
۷۱. عقیده به رجعت در دوره ظهور، تأثیر علیه السلام ۲۲۵
۷۲. پیامبران و رسولان الهی علیهم السلام ۲۲۵
۷۳. دوستی و پیروی اهل بیت پیامبر و بیزارى دشمنانشان ۲۳۵
۷۴. گزارش هایی از غیب ۲۴۰
۷۵. حجت و خلیفه خدا در زمین ۲۴۵
۷۶. ویژگی های شیعیان ۲۴۷
۷۷. عاشورا ۲۵۲
۷۸. اهمیت زیارت و پاداش آن ۲۵۵
۷۹. ارائه اعمال انسان به پیامبر و امامان علیهم السلام ۲۶۰
۸۰. پاداش گریه بر محمد و آل محمد علیهم السلام ۲۶۱
۸۱. پاداش صلوات بر محمد و آل محمد: ۲۶۱
۸۲. معراج پیامبر خاتم صل الله علیه وآله ۲۶۲
۸۳. ولایت عهدی امام رضا علیه السلام ۲۶۳
۸۴. انگشتی پیامبران و امامان علیهم السلام ۲۶۵

فصل سوم

آداب زندگی و معاشرت (۲۶۹)

۲۷۱	۸۵. کسب و کار
۲۷۱	۸۶. سفر و مسافر
۲۷۵	۸۸. همسررداری و آیین زناشویی
۲۷۹	۸۹. سفره، غذا و پذیرایی
۲۸۱	۹۰. خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها
۲۸۴	۹۱. خواص حبوبات و سبزی‌جات
۲۸۸	۹۲. خواص میوه‌ها
۲۸۹	۹۳. توصیه‌های پزشکی
۲۹۷	۹۴. مسواک
۲۹۹	۹۵. قضای حاجت
۳۰۰	۹۶. تندرستی و بهداشت
۳۱۰	۹۷. سنگ‌های زینتی
۳۱۱	۹۸. برخی شهرها و مکان‌های مقدّس
۳۱۲	۹۹. ایام هفته
۳۱۳	۱۰۰. پرندگان، حیوانات و مسخ شده‌گان
۳۱۷	فهرست منابع و مآخذ
۳۲۱	سوالات مسابقه